

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ КРУГЛОГО СТОЛУ

СУЧАСНА ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Присвячено Міжнародному дню толерантності

15 листопада 2024 року

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

Факультет психології, політології та соціології

Кафедра психології

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ
КРУГЛОГО СТОЛУ

**«СУЧАСНА ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ:
ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ»**

Присвячено Міжнародному дню толерантності

15 листопада 2024 року

Видавництво
«Юридика», 2025

Редакційна колегія:

Головний редактор: **Аракелян Мінас Рамзесович**, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, перший проректор Національного університету «Одеська юридична академія»

Члени редакційної колегії:

Цільмак Олена Миколаївна, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри психології Національного університету «Одеська юридична академія»;

Геращенко Олександр Сергійович, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри психології Національного університету «Одеська юридична академія»;

Гурін Руслан Сергійович, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології Національного університету «Одеська юридична академія»;

Джежик Ольга Володимирівна, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології Національного університету «Одеська юридична академія»;

Самара Ольга Євгенівна, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології Національного університету «Одеська юридична академія»;

Ташматов Вячеслав Абдуллайович, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології Національного університету «Одеська юридична академія»;

Шмаленко Юлія Іванівна, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології Національного університету «Одеська юридична академія».

Зважаючи на свободу наукової творчості, відповідальність за достовірність матеріалів та фактів, унікальність тексту тез та дотримання вимог академічної доброчесності, несуть автори.

С 916 Сучасна юридична психологія: виклики та перспективи : збірник матеріалів Круглого столу присвяченого Міжнародному дню толерантності (м. Одеса, 15 листопада 2024 р.) / за заг. ред. М. Р. Аракеяна. – Одеса : Видавництво «Юридика», 2025. – 160 с. Режим доступу: <https://doi.org/10.32837/11300.29134>

ISBN 978-617-8182-85-4

DOI <https://doi.org/10.32837/11300.29134>

Збірник матеріалів підготовлено за доповідями учасників Круглого столу «Сучасна юридична психологія: виклики та перспективи» присвяченого Міжнародному дню толерантності (м. Одеса, 15 листопада 2024 р.).

УДК 159.98:340(049.2)

DOI:

Бордан Ольга Дмитрівна,
психолог, судовий експерт лабораторії психологічних,
мистецтвознавчих та інших видів дослідження
Одеський науково-дослідний інститут судових експертиз

ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ ПСИХОЛОГІВ, ЯКІ ПРАЦЮЮТЬ ІЗ ДІТЬМИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Відповідно до Керівних принципів Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей, опитування та збір заяв від малолітніх / неповнолітніх осіб повинно проводитися кваліфікованими опитувачами-психологами. Діти, які стали свідками або жертвами злочинів, потребують особливої уваги та професійної підтримки. Саме тому питання підготовки таких фахівців (тих, хто працює із дітьми у кримінальному процесі) є надзвичайно актуальним.

На дослідження до Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз (ОНДІСЕ) надходять матеріали відеозаписів слідчих дій, що проводилися за участю фахівців із Реєстру психологів, залучених до кримінальних проваджень за участю малолітніх/неповнолітніх осіб через регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної правової допомоги. Частина цих слідчих дій відбувалася на базі моделі «Барнахус», запровадженої в Україні.

Практичний досвід проведення експертиз демонструє, що недостатній рівень спеціалізованої підготовки психологів та відсутність у них досвіду роботи з дітьми у кримінальних справах можуть призводити до серйозних помилок, що негативно впливають на якість отриманої інформації та цілісність слідчого процесу. Крім того, часто невдало побудоване, невміле опитування фахівців часто додатково травмує дитину.

Ниже розглядаються деякі з найпоширеніших помилок:

Неправильне розуміння професійних функцій та нездатність відходити від звичних робочих шаблонів.

Психолог плутає опитування із психологічною консультацією. Те, що може бути доречним на індивідуальній консультації є зайвим, недоречним під час опитування, відволікає увагу від суттєвих аспектів слідства та знижує

ефективність збору даних. Такий підхід може призводити до того, що опитувач в не з'ясовує інформації щодо деталей кримінально значущих подій в повній мірі.

Перевищення компетенцій психолога. «Психолог-адвокат», «Психолог-повчаючий дорослий».

Психолог не усвідомлює своєї ролі в слідчій діяльності, надаючи опитуваному «адвокатську допомогу» у вигляді власних висновків чи пояснень замість з'ясування фактів. Це ставить під сумнів його неупередженість та може викривити логіку подій, що досліджуються.

Психологу процесі допиту намагається повчати дитину, або надає оцінку її поведінки та особливостям розумової діяльності, тобто виступає у ролі «вихователя». Така поведінка психолога суперечить Керівним принципам Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей, у яких наголошується що «до дітей слід ставитися з обережністю, чутливістю, справедливістю та повагою під час будь-якої процедури або справи, приділяючи особливу увагу їх особистій ситуації, благополуччю та конкретним потребам, а також з повною повагою їх фізичної та психологічної недоторканості» та етики психолога в цілому [1; 2].

Порушення психологом особистих меж опитуваного.

Психолог, які без дозволу дитини порушують її особистісні межі: торкаючись її під час опитування, можуть завдати психологічної шкоди та сприяти ретравматизації, особливо якщо дитина зазнала насильницьких дій. Такі дії є категорично неприпустимими та можуть бути для дитини психологічно болісними, сприяти ретравматизації та негативно вплинути на ефективність слідчих дій.

Формальне ставлення психолога до своєї участі у слідчих діях.

Психолог обмежує свою участь підписанням протоколів без активного внеску в процес опитування, присутній на допиті лише формально. Це знижує ефективність використання психологічних знань та навичок у зборі необхідної інформації.

Неврахування вікових особливостей дитини під час формулювання запитань. Не вміння сформулювати конкретні запитання, що зрозумілі дитині.

Психолог не враховує вікові та індивідуальні (розумові) особливості дитини під час формулювання питань та відбудови комунікації [4; 5].

Недостатнє розуміння вікових можливостей дитини призводить до надання запитань, які не відповідають її рівню розвитку. Наприклад, діти молодшого віку (4–5 років) можуть відповідати на прості питання типу «Хто?» або «Що?», але не здатні надати відповіді на більш складні питання, що потребують розуміння часу або надання контекстних деталей. Неврахування вікових особливостей дитини призводить до непорозуміння, до неповноти отримання важливої інформації та в цілому може негативно вплинути на ефективність слідчих дій.

Невміння визначитися із спільною з дитиною термінологією у питаннях сексуального характеру. Невміння спілкуватися щодо тем, які мають «сексуальну спрямованість».

Психолог не з'ясовує спільну з дитиною термінологію щодо сексуально спрямованих тем, використовує незрозумілі дитині медичні або «дорослі» терміни. Водночас, використання дитячої лексики допомагає подолати бар'єри у спілкуванні, нівелювати ніяковість, сором, бентеження дитини та забезпечує точніший збір інформації, особливо у випадках сексуального насильства. Ставити питання стосовно епізодів, що мають сексуальне забарвлення можливо тільки після правильного налаштування дитини на обговорення певної теми, визначення її обізнаності щодо гендерних відмінностей та відповідної термінології. Таке сприяє більш точному з'ясуванню фактів стосовно події, що досліджуються. Невдало побудована психологом комунікація призводить до односкладних, неінформативних, скутих, неповних відповідей та знижує ефективність збору даних.

Надмірна активність опитувача.

Невідповідний темп постановки запитань, включаючи одночасне задавання декількох питань, знижує інформативність опитування, а саме призводить до того, що дитина може відповідати лише на одне питання, що найбільш зручне для неї, залишаючи інші аспекти без відповіді.

Невміння ставити «правильні запитання» (використання опитувачем закритих та навіювальних запитань).

Використання психологом великої закритих або навіювальних запитань свідчить про недостатній рівень підготовки такого фахівця. Використання таких запитань обмежує можливість дитини надавати вільні та детальні відповіді. Це ставить під сумнів автентичність свідчень та може вимагати повторного опитування, що особливо критично для дітей, які зазнали сексуального насильства, оскільки це може спричинити ретравматизацію.

Загалом, якість підготовки психологів має прямий вплив не лише на психологічний стан неповнолітніх потерпілих, але й на повноту та достовірність їхніх свідчень, що формують доказову базу.

Психологи-експерти ОНДІСЕ мають значний досвід у проведенні опитувань дітей. Зокрема, з січня 2022 до листопада 2024 року було опитано близько 80 дітей (потерпілих, свідків тощо) на базі спеціально обладнаного приміщення ОНДІСЕ. Фахівцями лабораторії психологічних, мистецтвознавчих та інших досліджень ОНДІСЕ розробляються науково-методичні рекомендації щодо опитування/допиту дітей під час процесуальних дій.

Враховуючи вище зазначене, на базі нашої експертної установи регулярно організовуються у вигляді 3-денних та 5-тиденних навчальних програм курси підвищення кваліфікації для фахівців (ювенальних поліцейських, соціальних працівників, психологів), які працюють із дітьми в межах кримінальних проваджень, у тому числі, за моделлю «Барнахус». На курсах відпрацьовуються реальні контексти опитувань, аналізуються на прикладах найпоширеніші помилки, вдосконалюються практичні навички проведення опитування, обговорюються конкретні випадки та ситуації з метою вибору найбільш продуктивної стратегії для опитувача, надаються дієві інструкції щодо кожного етапу опитування.

Досвід проведення таких занять у «Зеленій кімнаті» ОНДІСЕ дозволяє стверджувати, що можливість поглянути на процес «зі сторони», проаналізувати помилки опитувачів безпосередньо, користуючись реальним, а не постановочним матеріалом, значно ефективніше формує необхідні вміння, збільшує «живий» досвід опитувача, тобто, підготувати фахівців,

які працюють із дітьми, що потрапили у контакт із законом, до їх участі у кримінальному процесі.

Якісна, всебічна, підготовка кваліфікованих фахівців є важливим чинником для ефективного збору інформації, що сприяє як виявленню деталей досліджуваної ситуації, так і відновленню психологічного стану дитини.

Список використаних джерел

1. Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей: вебсайт. URL: <https://rm.coe.int/16804c2188> (дата звернення: 02.10.2024).

2. Шифр «Зелена кімната». Допит неповнолітньої особи з використанням новітніх технологій («Зелена кімната»): вебсайт. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/12678/Zelena%20kimnata.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 02.10.2024).

3. Журавльова М. О. Помилки в опитуванні дитини. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики*: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції-полілогу (м. Харків, 15–16 квітня 2021 року). Харків : Право, 2021. С. 162–164.

4. Журавльова М. О. Методика опитування дитини – Протокол NICHD (Адаптація). *Вісник ОНДІСЕ*. 2022. № 11. С. 40–48. URL: <http://ondise.minjust.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/vipusk-112022.pdf> (дата звернення: 02.10.2024).

5. Журавльова М. О. Методика опитування дитини – Протокол NICHD (Адаптація). *Вісник ОНДІСЕ*. 2022. № 11. С. 28–39. URL: <http://ondise.minjust.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/vipusk-112022.pdf> (дата звернення: 02.10.2024).

Ключові слова: малолітні та неповнолітні діти, учасники кримінального процесу, помилки при опитуванні дітей, допит дітей, допит малолітніх та неповнолітніх, підготовка психологів, психологи, що беруть участь у кримінальному процесі.

Keywords: minors and underage children as participants in criminal proceedings, errors in interviewing children, interrogating children, interrogating minors and underage individuals, training of psychologists, psychologists involved in criminal proceedings.

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО	3
Азаркіна Олена Володимирівна ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЮРИДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ В ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРА СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ ОДЕСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ.....	5
Базилевіч Марія Олексіївна СОЦІУМ ЯК ФОРМОТВОРЧЕ СЕРЕДОВИЩЕ ПРАВОВОЇ ПОВЕДІНКИ.....	9
Балтаджи Поліна Миколаївна ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДІАЛОГУ	13
Боделан Марина Володимирівна ВПЛИВ КОГНІТИВНИХ УПЕРЕДЖЕНЬ НА СВІДЧЕННЯ СВІДКІВ	15
Бордан Ольга Дмитрівна ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ ПСИХОЛОГІВ, ЯКІ ПРАЦЮЮТЬ ІЗ ДІТЬМИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....	17
Герашенко Олександр Сергійович СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТА ТЕНДЕНЦІЇ.....	22
Горбачевський Іван Віталійович ВПЛИВ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ НА ПРАВОВУ СВІДОМІСТЬ ОСОБИСТОСТІ.....	24
Гурін Руслан Сергійович ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН ЗА ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЮ ПРОГРАМОЮ «ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ».....	27
Деменнікова Ольга Олександрівна ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ	30
Дизова Маргарита Сергіївна МЕХАНІЗМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ	34
Джежжик Ольга Володимирівна РЕАЛІЗАЦІЯ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ «ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ» В НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ».....	37